

DIDAKTICKÝ POTENCIÁL SAKRÁLNÍCH KRAJINNÝCH KOMPOZIC

Filip Dostál

Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta,

Magdalény Rettigové 4

116 39 Praha 1

Arcibiskupství pražské, referát církevního školství

Hradčanské nám.56/16

119 02 Praha 1

dostal@apha.cz, filip.dostal@post.cz

Abstrakt.

Analýza potenciálu barokní komponované krajiny pro didaktiku zeměpisu. Vedle analýzy metodické a formální rozlišuje diskurz základních didaktických přístupů včetně symbolicko-didaktické transformace duchovní vrstvy krajiny.

Klíčová slova: barokní krajinná kompozice, barokní komponovaná krajina, sakrální krajinná kompozice, symbolický didaktický přístup

1. Úvod

Cílem příspěvku je z didaktického hlediska analyzovat fenomén barokní komponované krajiny se zvláštním zřetelem k sakrálním krajinným kompozicím. Z interpretace tohoto fenoménu, ke kterému dnes dospěla česká vědecká literatura, převážně kunsthistorická, lze odvozovat vzdělávací cíle výuky geografie a nalézat adekvátní metody a formy geografického vzdělávání, které by umožňovaly jejich dosažení. Pokusíme se nastínit didaktickou analýzu fenoménu barokních krajinných kompozic na pozadí tří didaktických přístupů (tradičního, akčně orientovaného a symbolicko-didaktického) a v každém z přístupů rozlišit potenciál pro jeho využití jako didaktické látky.

1.1 Barokní komponovaná krajina jako fenomén a jako materie pro didaktiku geografie

Díky specifickým politickým, ekonomickým, demografickým a kulturním podmínkám v období po třicetileté válce docházelo v řadě míst dnešního Česka ve středoevropském kontextu k unikátnímu plánovanému, velkoplošnému a komplexnímu utváření krajiny a vzniku mnoha typů krajinných kompozic. Patří mezi ně barokní zámecké zahrady prostorově a koncepčně navazující na architekturu exteriéru i interiéru šlechtických sídel, na ně navazující krajinářsko-hospodářské celky (bažantnice, obory aj.), a poutní místa, jejichž monumentální architektura je propojena s okolní krajinou alejemi a s drobnou sakrální architekturou.

Zvláštní případ „koncentrovaného“ barokního přístupu ke komponování krajiny jsou tzv. posvátné zahrady - sakrální krajinné kompozice, v jejichž funkci zřetelně vystupují do popředí duchovní záměry jejich zakladatelů a tvůrců. Jako příklady těchto kompozic s výraznou filosoficko-spirituální funkcí lze uvést Valdštejnovu kompozici okolí Jičina z let 1621-1634 (o sto let později dotvořenou rodem Schlicků), Kuks, Jaroměřice nad Rokytnou, Plasko a Mariánskotýnecko.

Základními prostorovými vyjadřovacími prostředky barokní komponované krajiny jsou dominanty (architektonické a přírodní ve vzájemné harmonii), prostory (s utilitární i estetickou funkcí) a prostorové osy jako spojující lineární prvky (průhledy a aleje); tato prostorová struktura může být předmětem studia geografických věd (třebaže téma je zatím odborně zpracováno v historické a kunsthistorické literatuře). Na rozdíl od kulturní krajiny jiných epoch je prostorové uspořádání barokní komponované krajiny zřetelným vyjádřením myšlenky a nositelem sdělení (např. osová symetrie jako vyjádření řádu) a je tedy výjimečným příkladem pojmu noosféra.

1.1.1 Potenciál barokní komponované krajiny v tradičním didaktickém přístupu

Barokní krajinné kompozice představují didakticky komfortní příklad geografických pojmů kulturní krajina, krajinné plánování, estetická funkce krajiny a noosféra. S trochou nadsázky lze konstatovat, že charakteristické vlastnosti barokního uměleckého výrazu, jako je exaltovanost, teatrálnost a vystupňovaná instruktivnost, lze připsat barokní krajině i jako didaktickému příkladu uvedených geografických pojmů. Barokní krajina je také velmi názorným příkladem vývoje krajiny v dějinách a historické podmíněnosti přístupu společnosti ke krajině, zejména pokud uvážíme, že „...*baroko je médium, které zprostředkovalo krajinný vývoj, ... barokní krajina je středním článkem mezi krajinnou dosud vázanou s agrární a řemeslnou revolucí vrcholného středověku a krajinou moderní, ovlivněnou již pokročilým zemědělstvím a rozvojem průmyslu*“.⁴⁴

Vzdělávací potenciál barokní komponované krajiny v tradičním didaktickém přístupu spočívá především v širší uplatnění mezipředmětových vztahů (zeměpis – dějepis - matematika resp. geometrie - výtvarná výchova – výchova k občanství – filosofie – náboženství); to vystihl Kotalík, když o barokní krajině tvrdí: „... *naplňuje myšlenku syntézy všech výtvarných disciplín a myšlenku integrace umění, přírody a architektury*“.⁴⁵

Dominující vyučovací formou v barokní komponované krajině v tradičním didaktickém přístupu je komplexní exkurze s možným obohacením o aktivizující úlohy v terénní práci. Lze namítnout, že v tomto tradičním přístupu lze dosáhnout pouze cílů nižšího stupně Bloomovy taxonomie. Avšak i tyto cíle mohou představovat cíle velké intelektuální náročnosti, pokud např. výuku zaměříme na rozvoj dovedností „číst“ resp. interpretovat barokní krajinu v kunsthistorických pojmech kontrastu racionálního a senzualního, přírodního a umělého, přirozeného a nepřirozeného, naturalismu a symbolismu, plošného a plastického, lineárního a malebného, uzavřených a otevřených forem, mnohosti a jedinečnosti, monumentálního a komorního měřítko, okázalosti a intimity.⁴⁶

⁴⁴ Sádlo et al. (2005, s. 185).

⁴⁵ In Kruml (1995).

⁴⁶ Podle Kotalíka in Kruml (1995).

1.1.2 Potenciál barokní komponované krajiny v akčně orientovaném didaktickém přístupu

Od aktivizačních úloh lze plynule rozvíjet didaktickou kreativitu v prostoru barokní komponované krajiny směrem k heuristickým úlohám, které dávají široký prostor i pro užití technologií GIS (práce s leteckými snímky a digitálními kartografickými podklady i digitalizovanými historickými mapami a plány). Vzhledem ke skutečnosti, že velká část barokních krajin se dochovala v torzovitém stavu (případně nikdy nebyla dokončena), naskýtá se možnost pro rozvinutí tvůrčího potenciálu žáků; ti mohou uvažovat o způsobech rekonstrukce či dokončení krajinné kompozice tak, aby zůstalo uchováno barokní ideové sdělení a současně našly uplatnění současné architektonické a výtvarné přístupy respektující dnes dominantní postmoderní využití krajiny). Je zřejmé, že nejvhodnější formou pro tento typ výuky je projekt. Tato forma přirozeně žáky vhodným způsobem občansky aktivizuje a učí je převzetí svého dílu občanské odpovědnosti za tvorbu krajiny, která žáka obklopuje, a konstrukci významů, které sděluje.

1.1.3 Potenciál sakrální krajinných kompozic v symbolicko-didaktickém přístupu

Geografie jako věda je reálně i metaforicky vázaná k povrchu Země a didaktika oboru nemá v konvenčním pojetí mnoho příležitostí k metafyzickému přesahu ve stanovování didaktických cílů. Barokní krajina se nabízí jako fenomén, kterým se evropská kultura v jedné ze svých vývojových fází pokusila o vytváření jednoty spirituálního a pozemského světa. „Barokní krajina má svoji posvátnost, neboť přece k záležitostem metafyzickým přicházíme přes fyzis, barokní posvěcení je polidštění krajiny.“⁴⁷, pro barokního člověka se „... jiný božský svět objevuje zakletý do obrazu jednotlivých krajových oblastí českých ...“⁴⁸. Můžeme ponechat stranou paradox, kdy barokní snaha vytvořit obraz nebe na zemi, kterou vnímáme dnes jako extrémně spirituální, možná stojí na počátku soustavné sekularizace moderní společnosti i jí obývaného prostoru;⁴⁹ zamysleme se nad možností využít i dnes torzo barokních krajinných kompozic, zejména sakrálních, pro zcitlivování žáků vůči transcendentálnímu zážitku prostřednictvím pobytu v krajinně vytvořené spirituálně a religiózně uvažujícím tvůrcem. V didaktice geografie neobvyklé metody a formy jako je meditace, kontemplace, inscenační metody, nebo metody osobnostně-sociálního rozvoje (s možným využitím prvků land-artu) představují pro učitele zeměpisu velkou didaktickou výzvu.

2. Závěr

Pokusili jsme se ukázat značný didaktický potenciál barokní komponované krajiny, zejména jejích sakrálních kompozic. Tato v evropském měřítku unikátní vrstva české kulturní krajiny je pro didaktiku geografie jedinečnou příležitostí přispět vzdělávání žáků nejenom prostřednictvím „tradiční“ a „moderní“ výuky, ale i prostřednictvím symbolicko-didaktického přístupu a tím se zaměřit společně s jinými obory vzdělávání i na formování spirituální roviny osobnosti žáka. Konfrontací současného a barokního vnímání prostoru si žák minimálně může položit otázku po způsobu svého dnešního pobytu v krajinně, zpochybnit zaměřenost jejího dnešního způsobu utváření, a především se může začít tázat po smyslu své existence ve světě jako takovém. Ani didaktika geografie by tyto výchovné cíle neměla opomíjet.

⁴⁷ Sádlo et al. (2005, s. 180).

⁴⁸ Kalista (2005).

⁴⁹ Baroko jako počátek sekularizace interpretují Kučera a Rak (1983).

Literatura

- GREGORY, K., J. (2000): *The changing nature of physical geography*. Arnold, London, 368 s.
- HÁJEK, P. (2003): *Česká krajina a baroko: urbanismus českého baroka na příkladu města Jičína a jeho okolí*. Praha: Malá Skála 66 s.
- HEROUT, J. (1961): *Staletí kolem nás*. Orbis, Praha, 1961, 235 s.
- KALISTA, Z. (2005): *Tvář baroka: poznámky, které zabloudily na okraj života, skicář problémů a odpovědí*. Garamond, Praha, 196 s.
- KRUML, M. ed., KUBELÍK, M., JIROUTEK, J. ed. (1995): *Historická architektura: věda, výzkum, praxe: sborník k poctě Milana Pavlíka*. Jalta, Praha, 1995, 220 s.
- KUČERA, J., RAK, J. (1983): *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*. Vyšehrad, Praha, 415 s.
- LÖW, J., MÍCHAL, I. (2003): *Krajinný ráz*. Lesnická práce, Kostelec nad Černými lesy, 552 s.
- PELLOVÁ, L. (2006): *Česká barokní krajina. Různé přístupy ke krajině v barokním období. Diplomová práce*. MUNI FSS, Brno, 112 s.
- SÁDLO, J. et al. (2005): *Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny Českých zemí*. Malá Skála, Praha, 247 s.